

AZ ÚJ SZABVÁNYOK AZ ÚJ KÖNYVEK SZEMÉVEL

SIPOS MÁRTA–SZILÁGYI TIBOR

Az új hazai címleírási szabványok, főleg az MSZ 3424/1–78 és az MSZ KGST 1362–78 bevezetése jókora felbolydulást, hogy ne mondjuk földindulást hozott a magyar könyvtárak, különösen a közművelődési (tanácsi, szakszervezeti, iskolai) könyvtárak körében. Érintette természetesen az Új Könyvek (a továbbiakban: ŰK) tevékenységét is, bár a könyvtárakénál szűkebb körben és eltérő formában: főleg azért, mert egybeesett számos egyéb változtatással, ami sok szervezési következménnyel járt, másrészt érvényesítenie kellett a szerkesztési munkához nélkülözhetetlen saját katalógusaiban is.

Az utóbbi következményekről itt és most talán nem kell szót ejtenünk – mivel az ŰK (más nyilvántartások mellett) ugyanazokat a nyomtatott katalóguscédulákat használja, mint a többi könyvtár, az átállásnál ugyanazokkal a problémákkal kellett szembenéznie, s ugyanúgy meg kellett rájuk találnia a maga „testére szabott” megoldását, mint minden más könyvtárnak. Nem lesz azonban talán haszontalan (s mivel tudomásunk szerint még soha nem került részletesen a nyilvánosság elé, talán érdektelen sem), ha vázlatosan bemutatjuk az ŰK szerkesztőségi munkáját, annak menetét és szervezetét, az új szabványokhoz való kapcsolódásait, és a belőlük adódó problémákat.

Kezdjük talán a legelején: a „címleírások” (a továbbiakban is ezzel a hagyományos kifejezéssel fogjuk illetni a katalóguscédulákra kerülő adatok összességét) és az ismertetések alapjául szolgáló anyag érkezésénél. Ez az anyag kétféle: az egyik, kisebbik része (kb. 25–30%-a) a kiadóktól érkező nyomdai levonat, nagyobbik része könyv (ez a kereskedelmi forgalomba kerülő kiadványok tekintetében többé-kevésbé teljes). A levonatok többségükben kísérőlevéllel és/vagy csak jegyzékkel érkeznek, a könyvek pedig két példányban, két csomagban, ún. bemutató példányként, szintén jegyzékkel. (Hogy ennek az anyagi felelősséggel átvett könyvanyagnak a kezelése, rendezése és visszarúzása a továbbiakban mennyi munkával, nyilvántartással és számolással jár, azt mondanunk sem kell.)

A kétféle anyag lényegében azonos munkafázisokon megy ezután át, ám a levonatokkal a dolog természeténél fogva sokkal több baj van. Ezeket a bajokat sokáig lehetne sorolni, alapvető okuk azonban leginkább az, hogy a kiadók, akik küldik őket, nem értik, mire is jó ez az egész. Küldenek olykor hasáblevonatot, ami semmiféle célra sem használható, máskor olyan első tördelt levonatot, amelyből még hiányoznak az illusztrációk (vagy érthetelen maszat formájában vannak meg), megint máskor éppen az azonosításhoz és ideiglenes leíráshoz szükséges oldalak (címlap, tartalomjegyzék, kolofon stb.) nélkül, s elég gyakran a kész könyv megjelenésével egyidőben, vagy éppen utána. Ennek ellenére az esetek nagy részében hasznos segítséget jelentenek mind a leírás, mind az ismertetés szempontjából.

Tehát: a beérkező anyagról mindenekelőtt törzslap (karton) készül (ennek eltérő színe jelzi, hogy levonatról vagy könyvről van szó), melynek rovatai a dokumentum sorsát egészen az ÚK-ban való ismertetés megjelenéséig nyomon követik. A karton rovatai lehetővé teszik az azonosításhoz szükséges minimális címadatok rögzítését, a beérkezés kelte, a könyvcsomag vagy a levonat számát, a szakszerkesztő és a recenzens nevét, végül a jelzetet, amelyet a kiadvány kapott és az ÚK tételszámát, amelyen megjelent. (Ez a karto-ték szolgál aztán minden további azonosítás alapjául a nyomtatott katalóguscédulák megjelenéséig, illetve beosztásáig. A törzslappal párhuzamosan kitöltésre kerül a megbízási szerződés (a könyvismertetést készítőik számára) űrlapja is (szerző, cím, dátum, ívterjedelem, levonatoknál: azonosítási szám), majd a könyv és a szerződési űrlap az „előzményezőhöz” kerül, aki a művet a katalógusban behasonlítja, és az űrlapra rávezeti a szerzőről, életrajzáról és munkásságáról, valamint az előző kiadásokról fellelhető adatokat (esetenként a rokontárgyú vagy vonatkozó irodalmat is). Így felszerelve kerül aztán a kötet a szerződésűrlappal a szakszerkesztőhöz, aki vagy kiadja ismertetésre külső recenzensnek, vagy maga készíti el a „szerkesztői” (többnyire rövidebb) recenziót.

A levonatokkal persze további munka is van: tasakolni és naplózni kell őket, így kerülnek átadókönyvvel a Magyar Nemzeti Bibliográfia (a továbbiakban MNB) szerkesztőségébe, ahol ideiglenes leírás készül róluk (ez saját munkájukat is megkönnyíti a továbbiakban), majd visszakerülnek a szakszerkesztőhöz. Egyszerűbb a kétpéldányos könyvcsomagok esete, melyekből az egyik példány (csomagonként, tehát számontarthatóan) az MNB-be megy, a másik példányát pedig tústént megkapja a szakszerkesztő.

A szakszerkesztők, akiknek jól körülhatárolt munkaterületük, illetve szakterületeik vannak (pl. közgazdaság, sport, képzőművészet, magyar költészet, orosz-szovjet irodalom stb.), megírják a „rövid” ismertetéseket (olyan szakkönyvekről, amelyek nem tartoznak a közművelődési könyvtárak állományába, leporellók, lapozgatók, magánhasználóknak való kiadványok, visszatérő tartalmú, csak adatokban különböző évkönyvek stb. esetében), és előkészítik újraközlésre az egyszer már ismertetett, többedik kiadásban megjelenő művek recenzióit, amennyiben azok még nem avultak el valamilyen szempontból (ilyenkor is szövegváltoztatásokra, az átdolgozásra, bővítésre, korszerűsítésre vonatkozó megjegyzésekre, a szerző életrajzára és munkásságára vonatkozó kiegészítésekre stb. van szükség), a többi művet kiadják ismertetésre külső munkatársaknak. Ezután a recenzensek visznek-hoznak, az ismertetések készülnek, készülgetnek, több-kevesebb ösztökéléssel, általában a kívánt határidőre, amit az elvileg kéthetenként, gyakorlatilag évente harminckétszer bekövetkező lapzárta szab meg. A szakszerkesztők kijavítják, megszerkesztik, szükség esetén „meghúzzák” vagy kiegészítik a külső recenzensek ismertetéseit, ellátják őket a megfelelő ajánlási jelzetekkel, tárgyszóval, a sorozatra, az életrajzra és munkásságra, illetve a szerző legutóbb megjelent művére vonatkozó kiegészítésekkel, majd lapzártaig leadják gépelésre. A lapzárta munkálataira még visszatérünk, előbb azonban foglalkoznunk kell a leírások sorsával és problémáival, mert az, hogy végül mi kerül az ÚK egy-egy számába, az részben rajtuk múlik.

Az MNB elkészíti mind az imprimaturák (levonatok), mind a könyvek címleírásait és szakozását, az adatokat gépi feldolgozásra alkalmas formában rögzítve, majd elküldi őket az SZKI Siemens számítógépére, ugyanis az OSZK-nak ma sincs saját számítógépe.

Ennek a rendszernek a korábbihoz képest, amikor az OSZK feldolgozó osztályából verbuválódott „csapat” végezte a feldolgozást afféle gmk-ban az ÚK és a nyomtatott katalóguscédulák számára, vannak előnyei és vannak hátrányai, mármint az ÚK szerkesztősége szempontjából. Sok mű leírása előbb készül el, mint ahogy a bemutató példányok az ÚK-hoz megérkeznek, mert kötelezpéldányként már előbb beérkezett, ez a közlési lehetőséget elvileg természetesen meggyorsítja. Ugyanakkor bizonyos kiadványok leírása ezért-amazért késést szenvedhet (problémás művek, adathiányok, ISBN-tévedések, kézi leírást igénylő periodikumok stb.), amellet, míg a régi kézi leírások csomagonként általában három nap alatt megérkeztek a szerkesztőségbe (tehát az egyidejűleg terjesztett művek együtt jelentkeztek), a számítógép hetenként csak egyszer „köp”, az előző feldolgozás óta rögzített adatokból. Mindennek az a következménye, hogy az ÚK szerkesztősége jó nagy halom elkészült leírást „aszal” (elsősorban a levonatokat, melyek egyelőre és még belátható ideig csak kivételes esetben, pl. az ünnepi könyvhét alkalmából jelennek meg „előzetes leírás” figyelmeztetéssel) mindaddig, amíg a műből, amelyről a leírás készült, terjeszthető kereskedelmi mennyiség (példányszám) nem áll a Könyvtárellátó rendelkezésére. (Hasonlóképpen „aszaljuk” mind a levonatokról időközben már elkészült recenziókat, mind magukat a levonatokat a könyv beérkezéséig.) Ez az „aszalás” természetesen további nyilván tartásokat és további velük járó munkát igényel.

Amikor megvan mind a kész gépi leírás, mind az alapjául szolgáló könyv, belső revízióra kerül sor: az MNB leírása kiegészül a közművelődési könyvtárakban használt raktári jelzetekkel és Cutter-számokkal, esetenként sor kerül bizonyos igazításokra az ETO számokban – addigra azonban már rendszerint beüt a „lapzártá”.

Az ÚK lapzártája a világon alighanem egyedülálló módon bonyolódik. Bár tulajdonképpen kétséges, hogy egyáltalán „lapnak” nevezhetjük-e, annyi biztos, hogy nincs még egy szerkesztőség, amelynek ennyire ne lenne befolyása a lap egy-egy számának összetételére-tartalmára. 1980-ig, amíg a lap régi, szakok szerint rendezett szerkezetben jelent meg, az egyes számokba kerülő műveket, illetve ismertetéseket a beérkezett könyvanyagból a szerkesztőség a Könyvtárellátóval való esetenkénti egyeztetés alapján maga állította össze. Az új szabadlapos formára és az egyszerű betűrendi szerkezetre való áttéréssel párhuzamosan azonban a szerkesztőségnek még ez a „szabadsága” is megnyírbálódott. Egyfelől a mindenkor könyvanyag mennyiségéhez igazodó lapzártákkor (szükség esetén hetenként) csak azokat a műveket vehetjük tekintetbe, amelyeknek a leírása már elkészült (hogy ez a számítógépes leírások csütörtöki érkezése miatt hétfői lapzártá esetén kutyaszorítót jelenthet, azt mondanunk se kell). Másfelől a szerkesztőség egy-egy lapzártakor nem kész lapszámot, hanem 90–100 közötti leírást és ismertetést ad át a Könyvtárellátónak, ahol aztán a terjesztési és expedíálási feltételektől függően a tényleges lapszámot összeállítják.

Talán nem lesz itt érdektelen egy kis kitérő bizonyos „műhelytitkokra”. Sokszor felmerül a könyvtárosokban a kérdés, hogy egyes művek miért kerülnek késve, esetenként hónapok múlva az ÚK-ba és a rendelőjegyzékbe. Nos, ez végső soron nem az ÚK szerkesztésén múlik. Némi kis tartalékot néha mi is gyűjtünk magunknak „nehézebb időkre”, hiszen a könyvek megjelenése nem ütemes, az ÚK-t előállító nyomda tevékenysége viszont igen, s nekünk akkor is adnunk kell egy számra való anyagot, ha éppen nem kaptunk ele-

get. Megint más szempontjai vannak a Könyvtárellátónak: nem mindig kapja meg időben a terjeszthető példányszámot, vagy az eredetileg igényelt (felületes kiadói tájékoztatás alapján rendelt) mennyiség váratlanul kevésnek bizonyul, és pótlásra szorul, vagy olyan egyszerű, expedíálási kérdések, hogy azonos szerző vagy sorozat két művét nem célszerű egyazon jegyzéken szerepeltetni, mert könnyen összekeveredik stb. — így aztán ott is képződik egy kis tartalék.

Maga a lapzárta általában másfél-kétnapos rohammunka. Az olvasószervező árgus szemmel végigolvassa az anyagot, ellenőrzi az adatokat, neveket, hivatkozásokat, szükség esetén visszanyúlva az eredeti műhöz is, kijavítja a gépelési hibákat, stilizál, lexikonokat és más forrásokat forgat stb., ezután a teljes anyagot ugyanígy még egyszer ellenőrzi a főszervező. Időközben revizor javítja a tárgyszavakat, és kopognak az írógépek, folyik a szükséges átgépelés. Az utolsó fázis a kézirat fizikai előállítás: az egyetlen példányos gépi leírások felragasztása az ismertetések élére, a tárgyszavak felírása (mert a jelzetek megadása és a tárgyszavazás nem az MNB, hanem a szerkesztők dolga), folyik a kéziratelőkészítés (betűtípusok jelölése, ékezetek felrakása, helyesírás ellenőrzése, még egy teljes olvasás), végül pedig a teljes kézirat fénymásolása és betűrendbe rakása — aztán kedden délután, futólépésben visszük a nyomdába.

A munkának ezzel természetesen még koránt sincs vége, még hátravan egyrészt a „romeltakarítás”, másrészt a korrektúra. A szám lezárása után következik a lefutott művek kartonjainak a beosztása, a könyvek visszaosztása és előkészítése visszárúzásra (esetleg a lélegzetvételi szünetben egy kis visszárúzás is, számológéppel, pipálással, csomagolással), a kéziratmásolatok lerakása, a szerződések felülvizsgálata és a honoráriumok kiszámítása, összesítés készítése, utalványok megírása és ellenőrzése stb. stb.

Nincs gond nélkül a korrektúra sem (annál is inkább, mert időpontja rendszerint összeesik a lapzártaival). A Könyvtárellátó nyomdája a nyomdai korrektúrát elvégzi, majd hasáblevonatot küld, amelyet igen gyorsan visszavár. Az ismertetések szövegét a megbízott korrektor, a címleírásokat az MNB szerkesztősége, a recenzió „farkát” (sorozati előzmény, életrajz, munkásság, legutóbb megjelent műve) az ŰK szerkesztősége korrigálja, végül a javítások keresztülvitelét az olvasószervező helyszíni (a nyomdában történő) imprimálással ellenőrzi. Mindez rendkívüli sietséggel folyik, és bizony „a nyomda ördöge” soha nem alszik, benne-benne maradnak (vagy éppen a nyomdai javítás során belekerülnek) sajtóhibák, mind az ismertetések szövegébe, mind a címleírásokba (sovány vigasz, hogy ugyanez a sokkal hosszabb átfutású, kényelmesebb munkatempójú folyóiratokban is bőven előfordul). Korrektúra közben készülnek el a negyedéves és éves mutatókhoz szükséges indexcédulák is (a betűrendes szerzői és címmutató mellett legújabbban a tárgyszómutató is), valamint a sorozati előzmények beszámozása, a hibaigazítások közlése stb.

Végül aztán megjelenik az ŰK legfrissebb száma, mellette a megrendelőjegyzékkel, s mire a szám anyagát kiszállítják, elkészülnek a nyomtatott katalóguscédulák is, ugyanarról a szedésről, amely az ŰK-ban már szerepelt. És aztán kezdődnek a panaszok.

Kezdődnek? Folytatódnak! Panaszok ugyanis azóta vannak, amióta központi nyomtatott cédulaellátás létezik, csak az új leírási szabvány bevezetése által előidézett felzúdulás (és természetesen az új bevezetésének kezdeti nehézségei) a jelek szerint elfedik ezt a tényt.

Amikor 1953-ban a központi cédułaszolgáltatás megindult, a katalóguscédulák egyszerűsített címléírást és egy-két rövid szakszámot tartalmaztak, mindenekelőtt a „népkönyvtárak” igényeit tartva szem előtt. Jelentős szakmai előrelépést jelentett tehát annak az elképzelésnek a megvalósítása a hatvanas évek elején, hogy a központi céduellaállítás elégítse ki az időközben megerősödő nagy közművelődési könyvtárak, sőt, a hazai könyvkiadás tekintetében akár a nagy szakkönyvtárak igényeit is.

Itt érdemes egy pillanatra megállni és elgondolkodni. A központi céduellaállítás termékei kísértetiesen emlékeztetnek a „konyhakész” csirkére. Ez nem is lehet másként: nagyüzemileg készülnek, nagyüzemi folyamaton mennek át, egészen a könyvtárakba való eljutásukig, különleges egyéni igényekre nem lehetnek tekintettel („dobják ki a lábát meg a zuzáját, mert látni is utálok”), és a feldolgozás „finomsága” sem mindig teljesen kielégítő. A konyhakész csirke csak „majdnem” konyhakész, az itt-ott rajta maradt pihéket, tokokat, szépséghibákat le kell pucolni, aztán a csirkét a tervezett recepthez igazítani: megtölteni, összekötni a combját, ha egybesütjük, feldarabolni, ha paprikásnak szánjuk, leshedni róla az aprólékot, ha levest akarunk főzni belőle. Ugyanezt a „konyhakész” központi katalóguscédulákkal is el kell végezni: el kell távolítani róluk mindazt, ami számunkra felesleges, „megpucolni” azt, ami számunkra nem elég tiszta, általában elvégezni mindazokat a műveleteket, hozzáadni azokat a „fűszereket”, amelyek számunkra a felhasználáshoz szükségesek. Minden háziasszonynak megvan a maga receptje, szokása, családjának megvan a maga kialakult ízlése – a konyhakész csirke mindenre lehetőséget ad, ám ezért tenni is kell valamit, munkát kell ráfordítani. Anélkül, hogy gorombák akarnánk lenni, ki kell mondanunk, hogy akinek a konyhakész csirke nem tetszik, vegyen élő baromfit a piacon.

A tréfát és a hasonlatot félretéve, most már könyvtárosnyelven ez azt jelentené, hogy aki „elviselhetetlenül” nincs megelégedve a központi céduellaállással, térjen vissza a saját feldolgozásra. Alig hihetnők azonban, hogy ezt bárki is komolyan gondolná, ha végiggondolja az összes következményeit (és ez megint megér egy csendes misét, mert sok más gyakori panaszra is választ kaphatunk, ha a dolgot egyszer végiggondoljuk). Elég, ha a címszavakat felsoroljuk hozzá: a költség- és beralapkihátást, a szükséges új személyzet képzési költségét, a létszámnövekedést, a sokszorosítási problémákat, az átfutási időt (amely aligha lenne rövidebb a könyveknek a könyvtárba való beérkezésétől számítva, mint az oly sokszor ócsárolt központi szolgáltatások átfutási ideje). Tegyük ehhez még hozzá a saját munka hibaszázalékát is – utóvégre alig hihető, hogy minden könyvtárban elegendő, megfelelően kvalifikált és gyakorlott szakembert lehetne találni ahhoz, hogy a központi szolgáltatás színvonalát felülmúlják (vagy akár el tudják érni). És talán tegyük hozzá az új címléírási szabványok alkalmazásával kapcsolatos nehézségeket is, amelyek még az „öreg”, gyakorlott feldolgozó könyvtárosoknak is sok fejtörést okozhatnak (vagy talán éppen nekik okozzák a legtöbbet).

Mindez talán úgy hangzik, mint a mundér becsületének védelme. Tény azonban, hogy a központi feldolgozás és céduellaállítás megvalósítása a világon mindenütt hasznos, gazdaságos és örömmel üdvözölt vívmánynak bizonyult, ahol sikerült bevezetni, s alighanem mindenki egyetért abban, hogy ahol egyszer megvetette a lábát, ott nélkülözhetetlen és pótolhatatlanná vált. Igaz, a szakirodalomban ritkán esik szó hibáiról, javítási lehe-

tőségeiről, helyi felhasználásának problémáiról és nehézségeiről, de joggal feltételezhetjük, hogy lényegében világszerte hasonló problémákkal kell a felhasználó könyvtáraknak szembenéznük. Megismétlem: az új címleírási szabványok bevezetése, egyidejűleg a régi, megszokott címleíró és osztályozó gárda új munkacsapattal való felváltásával, csak előtérbe állította a lényegében már a központi feldolgozás tényéből adódó problémákat.

Próbáljuk most már azt nyomon követni, hogy mi tette szükségessé az új címleírási szabványok kidolgozását, mi történt bevezetésük után, milyen módosításokkal és kompromisszumokkal alkalmazzuk őket az ÚK-ban, illetve a központi nyomtatott katalóguscédulákon, és miért volt célszerű a minél korábbi bevezetésük.

Az új szabványok kidolgozásának történetéről e számban másutt részletes beszámolókat találunk, bevezetésük indokait is elég röviden összefoglalni: alkalmazkodás a hazai és a nemzetközi gyakorlat egységesítéséhez, hatékony bekapcsolódás az információ nemzetközi áramlásába, a hazai információcsere elősegítése, a gépi feldolgozásból adódó előnyök kihasználása, későbbi lehetőségek és szolgáltatások kifejlesztésének nyitva tartása. „Egyelőre” a számítógépbe táplált adatokból készülnek az MNB kéthetes füzetei, az éves és tízéves kumuláció (Magyar könyvészet), és ezek szolgáltatják az alapját az ÚK-ban, illetve a nyomtatott cédulákon közreadott leírásoknak, lehetőséget adva más, később meginduló szolgáltatásokhoz is. Mivel a gépi feldolgozás megindítása az OSZK-ban és az új szabványok kidolgozása időben többé-kevésbé egybeesett, bevezetésüket valamikor, valahol el kellett kezdeni, minél előbb, annál jobb alapon, hiszen minél később álltunk volna át, annál nagyobb és nehezebb lett volna a munka.

Végeredményben tehát két, egymással összefüggő, mégis egymástól különböző döntés meghozataláról volt szó: arról, hogy bevezessünk-e egy nemzetközi jellegű, számítógépes feldolgozásban is már alkalmazott új bibliográfiai leírási szabványt, annak minden előnyével, vállalva az átállás és az összeigazítás nehézségeit; valamint arról, hogy ezt mikor tegyék. Az a döntés, hogy az új szabványt bevezetjük és alkalmazzuk, jelentős előrelépésnek értékelhető a jövő és a nemzetközi együttműködés irányába. A másik döntés, hogy minél előbb, annál jobb, már vitathatóbb (sokan vitatják is), de sok minden szólt a mielőbbi bevezetés mellett, akár a nem teljesen megfelelő előkészítés, a bibliográfiai tételt alkotó többi szabvány „megelőlegezése” árán is. Mindenekelőtt az, hogy az MSZ 3424/1 hatályba lépésének időpontja 1980. január 1. volt. A szabvány kötelező érvényű: központi szolgáltatás nem sokáig odázhathja el a bevezetését. Amellett az ifjú könyvtárosnemek már az újat tanulta-tanulja, a régi gárdát továbbképezték, sokan évek óta az újjal dolgoztak-dolgoznak, a párhuzamos gyakorlat fenntartása csak további zűrzavart okozott volna.

Ma visszatekintve meglehetősen nyilvánvaló, hogy az új címleírási szabvány általános, országos alkalmazásának számos gyakorlati feltétele volt és van. Át kellett ültetni valahogyan a gyakorlatba, vállalva az összes ezzel járó hibákat, tévedéseket, „gyermekbetegségeket”, lázas munkával terjeszteni, oktatni és gyakoroltatni kellett, végül, a leszűrődött tapasztalatok alapján részt kellett venni a „megelőlegezett” további szabványok kidolgozásában és végző megformálásában. Magától értetődő, hogy itt oroszlánrész jutott a „várható” előírásokat 1975 derekától próbálgató MNB-műhelynek. Ez a munka természetesen nem történhetett visszalépések, módosítások, javítások, kompromisszumok nélkül (amihez

sok segítséget adtak az erre felkért közművelődési könyvtárosok rendszeres visszajelzései is, melyek eredményeképpen az MNB szerkesztősége a jogosan reklamált hibákat kijavította), de a munka megkezdése nélkül alighanem az immár közösen kidolgozott, szabványként „törvényerőre” emelkedett előírások sem készülhettek volna el, vagy a jelenleginél sokkal több korrekcióra szorultak volna. Bőven szóltak tehát érvek az új gyakorlat mielőbbi bevezetése mellett is.

Az ÚK szempontjából az új bibliográfiai leírási szabvány bevezetése időben nagyjából összeesett egy olyan OSZK felülvizsgálattal, amely megállapította, hogy a nemzeti könyvtár tevékenységében sok a felesleges párhuzamosság, s egyebek közt ilyen az azonos könyvanyag többször, több helyen (könyvfeldolgozó osztály, MNB, ÚK) végzett feldolgozása is. Belátva az új szabvány mielőbbi bevezetésének szükségességét, és bekapcsolódva a párhuzamosságok felszámolásába, az ÚK is az új leírási szabvány bevezetésére szavazott, ugyanakkor szem előtt tartva a közművelődési könyvtárak ezreinek igényeit és szükségleteit is. Míg egyfelől a bevezetést igyekezett fájdalommentessé tenni azzal, hogy jó darabig (1980/81-ben) párhuzamosan közölte a régi és az új leírásokat, időt biztosítva a könyvtáraknak az új begyakorlására és az átállásra, másfelől kemény vitákat is folytatott az új rendszerű leírásoknak a nyomtatott cédulákon való „ehető” megjelenési formájának kialakításáról. E viták eredményeképpen kompromisszum született: az MNB szerkesztősége a nyomtatott cédulán nem az „ortodox” MNB leírásokat alkalmazza, hanem azoknak egy a közművelődési könyvtárak számára „felpuhított” rövidített formáját. Talán mondanunk sem kell, hogy súlyos többletmunkák árán.

Lássuk most már, az MNB szerkesztőségében hogyan folyik ez a munka, milyen fázisokból áll és milyen különbségek vannak az MNB és az ÚK számára előállított végtermékekben. Ezt majd két példán fogjuk bemutatni: *Brillat-Savarin: Az izlés fiziológiája* című művén és *Kardos György emlékkönyvén*, végigkísérve a munka menetét és illusztrálva az MNB és ÚK tétel közötti különbséget.

Mint már említettük, az MNB szerkesztőségében a leírások számítógépes rendszer keretében készülnek, ám egyelőre az ÚK éves tételszámának közel 10%-a még ún. „kézi leírás”. Erre két esetben kerül sor: ha a kiadványt az ÚK-ban ismertetik, ám az MNB Könyvek bibliográfiája (KB) gyűjtőkörébe nem tartozik (bizonyos periodikumok egyes számai pl. Galaktika, Robur, KSH évkönyvek stb.), illetve ha az ÚK-ban közlendő kiadványnak nincs önálló kiadói azonosítója. (Az ezen kiadványok „kézi” leírásának kiküszöbölésére kidolgozott számítógépes program az OSZK-nak a Várba való költözése óta adatátviteli vonal hiányában nem használható.)

A közművelődési könyvtáraknak készül, számítógépes feldolgozású nyomtatott katalóguscédulák adattartalmának meghatározására annak idején alkalmi bizottság alakult. Ez munkája során sok döntésre és megállapodásra jutott, melyekben nagy mértékben támaszkodott a „Javaslat a közművelődési könyvtáraknak juttatandó leírások adattartalmára” c. előterjesztésre érkezett írásos hozzászólásokra. (Megtalálható: a *Varga Ildikó* összeállításában megjelent *A leíró katalógusok továbbépítése* c. útmutató 2.sz. függelékében.)

A bibliográfiai tételek besorolási adatainak megválasztására egyébként az MSZ 3423 szabványcsalád előírásai, valamint az IFLA által megjelentetett segédletek az irányadók. A

besorolási adatok alakját az MSZ 3440 szabványcsalád utasításai, a bibliográfiai leírás adatelemeinek körét, sorrendjét, közlésmódját és központosítását a nemzetközileg elfogadott IFLA szabályzatokat, az ISBD-ket adaptáló MSZ 3424 szabványcsalád előírásai határozzák meg.

A leírás adatelemeként kerül közlésre a kiadvány nemzetközi azonosító száma (ISBN, illetve ISSN) akkor is, ha azt a kiadvány nem tünteti föl (az ilyen ISBN-t a kiadványba nyomott számtól * jel különbözteti meg). A leírások közlik mind a kiadványokban hibásan szereplő azonosító számokat, mind helyesbítésüket [!ISBN . . .] jelöléssel – természetesen csak az önálló kiadói azonosítóval rendelkező kiadók kiadványainál, a gyűjtőszámosoknál csak akkor, ha „időben” beérkezik a kötele példány is.

A tételekben előforduló, eredetileg nem latin betűs adatok átírására az MSZ KGST 1362 szabványt, ill. az ISO előírásait (ISO DIS 233.2, ISO DIS 259.2, ISO DIS 843, ISO DIS 2805, ISO DIS 3602, ISO DIS 7098) alkalmazzuk. A bibliográfiai leírásban előforduló rövidítések az MSZ 3432 szabvány útmutatásain alapulnak.

A szabványokon kívül az MNB szerkesztősége számtalan egyéb segédletet, útmutatót, rész-, belső szabályzatot használ, behasonlít a különféle nyilvántartásokba, katalógusokba, bibliográfiákba stb.

A fent említett szabványok közül lényegében csak az MSZ 3424/1 tartalmaz több ponton alternatívát, bár természetesen egyetlen szabványt sem lehet mereven, „gondolkodás” nélkül alkalmazni. A 3423/2 3.1.5. pontja teljes elismerése (és alkalmazása!) mellett is nyilvánvaló, hogy pl. *Petőfi Sándor Arany Lacinak* címmel megjelent gyermekverseinek nem lehet társszerzője az 1986-ban alkotó *Kovács Péter* illusztrátor, de közreműködői melléktételt feltétlenül fog kapni. (Egyébként a Móra Kiadó gyermekkönyveinél, képekönkönyveinél általában az illusztrátor a mű szellemi tartalmáért a szövegíróval egyenrangú alkotóként felelős.)

Az MNB szerkesztőségében a dokumentumok leírása, szakozása és számítógépes feldolgozásra való előkészítése (kódolása) egyidejű és azonos munkafolyamat. Amikor kitöltik az adatlapot (hagyományosan: címléírnak), minősítik és ennek megfelelően kódolják az adatokat. Ugyanis minden adatelemet, amelyet valamilyen oknál fogva eltérően kell kezelni egy másik adatelemtől, egyértelműen meg kell jelölni, azonosítani, azaz kódolni kell.

Például az „X Y versei” adatelemről el kell dönteni, hogy alcímnek vagy szerzőségi közlésnek minősítjük, ugyanis az első esetben szóköz kettőspont szóköz: (:) az adatelemet megelőző központosítás, a másodikban pedig szóköz dőlt vonal szóköz (/).

Döntés: „X Y versei” alcím, s ennek megfelelően kódolandó, ugyanis az MSZ 3424/1 szerinti bibliográfiai leírás meglehetősen kötött sorrendje adta lehetőségeken belül minél előbb, minél „hamarabb” ésszerű megadni a kiadványról a szükséges információt!

Az adott adatelem minősítése, kódolása alapján számítógépes program választja ki a különféle outputokban (MNB füzetek, ŰK cédula, Magyar könyvészet, OSZK cédula, különféle nyilvántartások, listák stb.) kiirandó adatelemek körét, biztosítja a megfelelő sorrendet, tipografizálást és a központosítást. A program már az adatok felvitelére, az

input számítógépes feldolgozása során ellenőrzi, hogy felvettek-e az adott kiadványról minden kötelező adatelemet, s ezt a kiíratási sorrendnek megfelelően kódolták-e stb.

Lássuk most már, hogy milyen is egy ilyen számítógépes adatbázislap (1. ábra) (másik példánkat, a Kardos György emlékkönyvét, azért nem közöljük itt, mert terjedelme 6 teljes leprellő oldal).

1. ábra

```

MNE BIBLIOGRAFIA: ADATBAZIS 86/07/28 642. LAP
3,4963 564 250 1 ,3,2,1

ALLAPOT: 3 FD: 860505 JD: 860728 JS: 004 FT: 00 AH: 000 AT: 000
KF: 86 03771 KJ: KK: KH:

000 0 0 0 #dx#h#jkötött#k140,- Ft#z963 564 200 8
001 0 0 0 #d963 564 200 S#jfűzött#k90,- Ft
030 0 0 0 #ad
050 0 0 0 #am754/a
050 0 1 0 #a1905
100 0 0 0 #a860422#lhu#eW#hb
101 0 0 0 #a1986#c1986
102 0 0 0 #ahun#c#fre#fhun
110 0 0 0 #k9
111 0 0 0 #aj
200 0 0 0 #a_Az _izlés fizioiogiája#hirta Brillat-Savarin#iford. Ambrus Zoltán
és Ambrus Gizella
220 0 0 0 #aEp.#bMűzsák#c[1986]
221 0 0 0 #a[Ep.]#bMűzsák Ny.
230 0 0 0 #a303 p.#c24 cm
321 0 0 0 #tAz 1912-ben Singer és Wolfner által kiadott mű reprintje
520 0 0 0 #a_La _physiologie du goût#omagyar
600 0 0 0 #aE41.5
64
600 0 1 0 #a094/099.07
09
700 0 0 0 #gBrillat-Savarin,#hAntheime
700 0 0 1 #gSavarin,#hAntheime#nBrillat-
711 0 0 0 #gAmbrus#hZoltán#k1861-1932#xford.
711 0 1 0 #gAmbrus#hGizella#xford.

```

Ez a laikus számára első pillantásra szinte összefüggéstelen adathalmaznak tűnhet, ám a számítógép az ilyen bármikor visszakereshető és javítható adatlapokból mindig a felhasználási célnak megfelelő program szerint állítja össze és rakja sorba az illető célra szükséges adatokat. Az ÚK számára a 2. és 3. ábrán látható módon, ami aztán nyomtatásban az ÚK-ban és a nyomtatott katalóguscédulákon, a 4. és 5. ábrán látható formában jelent meg, a Magyar Nemzeti Bibliográfia, Könyvek Bibliográfiája pedig a 6. és 7. ábrán látható módon közölte őket.

2. ábra

m754/a

~~Brillat-Savarin~~, Anthelme

Az ízlés fiziológiája / írta Brillat-Savarin. - Bp. Múzsák, [1986]. - 303 p. ; 24 cm

Eredeti cím: La physiologie du goût. - Az 1912-ben Singer és Wolfner által kiadott mű reprintje

ISBN 963 564 200 8 [!ISBN 963 564 250 4X] kötött 140,- Ft

ISBN 963 564 200 8 fűzött 90,- Ft

641.5

094/099.07

Ut.: Savarin, Anthelme Brillat- → Brillat-Savarin, Anthelme

3. ábra

i5726

In memoriam Kardos György / [a kötetet ... Hegedős Mária és Sebestyén Lajos gond.]. - [Bp.] : Magvető, 1986. - 195 p., [1] t.fol. : ill. ; 25 cm

ISBN 963 14 0906 6 kötött 50,- Ft

*Kardos György (1918-1985)

655.4/.5(493):929Kardos Gy.

894.511-822

Mt.: Hegedős Mária (sajtó alá rend.). - Sebestyén Lajos (1926-) (sajtó alá rend.)

4. ábra

641

B 89

861411

Brillat-Savarin, Anthelme (1755-1826)

Az ízlés fiziológiája / írta Brillat-Savarin. — Bp. — Múzsák, [1986.] — 303 p. ; 24 cm

Eredeti cím: La physiologie du goût. — Az 1912-ben Singer és Wolfner által kiadott mű reprintje.

ISBN 963 564 200 8 fűzött : 90,- Ft

641.5

094/099.07

*Gasztronómia**Szakácskönyv*

Ut.: Savarin, Anthelme Brillat- → Brillat-Savarin, Anthelme

B

5. ábra

- 655
I 52 861433
In memoriam Kardos György / [a kötetet ... Hegedős Mária és Sebestyén Lajos gond.]. — [Bp.] : Magvető, 1986. — 195 p., [1] t.fol. : ill. ; 25 cm
ISBN 963 14 0906 6 kötött : 50,— Ft
★Kardos György (1918—1985)
655.4/.5(439) Kardos György
894.511—822
929[655.4/.5](439)Kardos
Mt.: Hegedős Mária (sajtó alá rend.). — Sebestyén Lajos (1926) (sajtó alá rend.)
B
Az Ünnepi könyvhét kiadványa!

6. ábra

3771.
Brillat-Savarin, Anthelme
La physiologie du goût (magyar)
Az ízlés fiziológiája / írta Brillat-Savarin ; ford.
Ambrus Zoltán és Ambrus Gizella. — Bp. : Műzsák,
[1986]. — 303 p. ; 24 cm
Eredeti cím: La physiologie du goût. — Az 1912-ben Singer és Wolfner által kiadott mű reprintje
ISBN 963 564 200 8 [!ISBN 963 564 250 4*] kötött :
140,- Ft
ISBN 963 564 200 8 fűzött : 90,- Ft
641.5
094/099.07

7. ábra

655

Nyomdászat. Könyvkiadás. Könyvkereskedelem

→ 02; 09; 67/68

3540.

**In memoriam Kardos György / [a kötetet ...
Hegedős Mária és Sebestyén Lajos gond.] ; [írta
Kálnoky László et al.]. – [Bp.] : Magvető, 1986. – 195
p., [1] t.fol. : ill. ; 25 cm
ISBN 963 14 0906 6 kötött : 50,- Ft
Kardos György (1918–1985)
655.4/.5(493):929Kardos Gy.
894.511 – 822**

Tartalom:

1. Ágyúlövés helyett / Csurka István (1934-). – p. 7-9.
 2. Koszorúm Kardos György sírjára / Pálffy Györgyné. – p. 10-12.
 3. Kardos György emlékére / Huszár Tibor (1930-). – p. 43-44.
 4. Egy katona irodalmár / Nemeskürty István (1925-). – p. 45-48.
 5. Kardos Györgyről két tételben / Gyurkó László (1930-). – p. 50-58.
 6. Beszélgetések Kardos Györggyel / Kolozsvári Grandpierre Emil (1907-). – p. 59-62.
 7. Volt egyszer egy korszak / Szinetár Miklós (1932-). – p. 63.
 8. Ének az aluljáróban / Moldova György (1934-). – p. 64-77.
 9. In memoriam: Kardos György / Dobai Péter (1944-). – p. 83-89.
 10. Csak mondom, mondom a magamét / Kardos G. György (1925-). – p. 90-92.
 11. Előforgatás / Ördögh Szilveszter (1948-). – p. 93-103.
 12. Közel hajolva / Bor Ambrus (1921-). – p. 107-114.
 13. Levél, odaát / Szabó Magda (1917-). – p. 115 – 120.
 14. Jegyzetek Kardos Györgyről / Illés Endre (1902-). – p. 121 – 122.
 15. A főúr mondja... / Galsai Pongrác (1927-). – p. 123 – 131.
 16. Ég az idő / Simonffy András (1941-). – p. 133 – 141.
 17. Egy meghíusult beszélgetés emlékére / Szűcs Julianna, P. (1946-). – p. 142-143.
 18. Társzerzőm / Hernádi Gyula (1926-). – p. 144-150.
 19. Kardos György egy filmregény szinopszisát olvassa / Köntös-Szabó Zoltán (1940-). – p. 153-158.
 20. A kezdet / Jancsó Miklós (1921-). – p. 159-161.
 21. „Halála előtt senki sem jellemezhető” / Szalay Károly (1929-). – p. 162 – 164.
 22. Mementó / Agárdi Péter (1946-). – p. 167 – 169.
 23. A magvető / Tóth Gyula (1928-). – p. 170 – 174.
 24. Rendhagyó varázsa / Vitányi Iván (1925-). – p. 176 – 177.
 25. Egy kiadó életműve / Vészi Endre (1916-). – p. 178 – 179.
 26. Kardos Györgyről / Sánta Ferenc (1927-). – p. 180 – 182.
 27. Emlékeztető / Szécsi Margit (1928-). – p. 183 – 184.
 28. Kardos György életműve / Sükösd Mihály (1933-). – p. 185 – 190.
 29. A Kardos-jelenség / Berend T. Iván (1930-). – p. 191 – 192.
- A szépirodalmi művek szerzői:
30. Kálnoky László (1912-1985). – 31. Ágh István (1938-). – 32. Csajka Gábor Cyprian (1954-). – 33. Tandori Dezső (1938-). – 34. Keszthelyi Rezső (1933-). – 35. Mátyás Ferenc (1911-). – 36. Parancs János (1937-). – 37. Bella István (1940-). – 38. Csorba Győző (1916-)

A háromféle változat összehasonlításából a különbségek első látásra kitűnnek, s szinte önmagukért beszélnek. A címleírások számítógépes változata nem tartalmazza a Cutter-számokat, a minősítő jeleket, a tételszámot és a tárgyszavakat, ezeket az ŰK szerkesztősége, illetve a tételszámot a Könyvtárellátó adja. Módosítja az ŰK szerkesztősége az ETO számokat is. Az MNB számára készült változat, mely fenti adatokat nem tartalmazza, sokkal részletesebb, elemzőbb feltárást ad. Úgy tűnik, az egyetlen alapeírás alapján előálítható rugalmas, sok célú felhasználás előnyei mindennek alapján teljesen világosak.

Hogyan viszonyul ezek után egymáshoz a szabvány, valamint az MNB, illetve az ŰK számára készült leírás? Az MSZ 3424/1 szerint a leírásra megválasztott adatelemek köre szerint a leírás lehet teljes vagy egyszerűsített. Ez nem is jelent problémát, így az ŰK céduláira nem iratjuk ki például a kiadvány idegen nyelvű kivonataira, a példányszámra stb. vonatkozó megjegyzést, vagy az eredeti címet, mint a besorolási tétel besorolási adatát (ez csak megjegyzésben szerepel). A szabvány szerint viszont egyszerűsített leírásban csak a magyarból fordított könyvek eredeti címének közlése kötelező. Mivel az ŰK idegen nyelvű kiadványt csak elvéve közöl (főleg nyelvkönyveket), külföldi szerzők magyarrá fordított művei esetén pedig eddig is felvette az eredeti címet, joggal igényelte ezután is. A szerzői (közreműködői) funkciót jelölő kifejezések rövidítését azonban csak az egyszerűsített leírásban engedi meg a szabvány, s általában az adatelem leírásának módja szerint tesz engedményeket ([et. al.] és [stb.]). Fölösleges luxus lett volna olyan programot iratni a gépre, amely például az „illusztráció”, „illusztrált”, „illusztrálta”, „illusztrátor” szavakból a jelek egyenkénti vizsgálatával, „ill.”-t „csinál” az egyszerűsített leírás számára, nem is beszélve az előre nem látott variációkról.

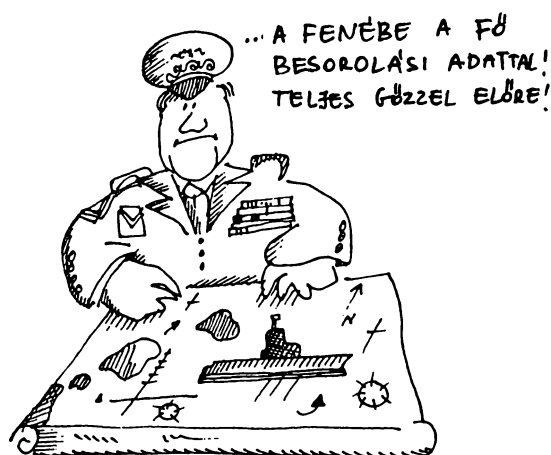
A közművelődési könyvtárosok legfőbb érve az új bibliográfiai leírás ellen az volt, hogy ezzel jelentősen megnő a bibliográfiai tétel hossza. Tekintettel arra, hogy az ŰK a komplex tartalmi ismérveket – általában az ismérvek permutációjával – több különálló jelzetben is kifejezi, az MNB „engedett”, maximálisan törekedett a leírási rész rövidítésére, Budapest helyett Bp.-t ír, vállalva annak ódiumát, hogy nem felel meg a teljes leírás számára előírt követelményeknek. Az egyszeri feldolgozás – többszöri felhasználás nyilvánvaló alapelve szerint adattartalmi megfeleltetést a különféle szolgáltatásokban nemcsak gazdasági okokból nem engedhetünk meg. Vagyis a gyakorlati munka során úgy alakult, hogy az MNB nem teljes, az ŰK nem egyszerűsített leírásokat közöl.

Egyetlen gondolat erejéig térjünk vissza a rövidítésekre. Ez az a szabvány, amely az utóbbi 10 évben a legtöbbit, illetve a legtöbbször változott. Az ésszerű változtatásokba az MNB – persze lehetőleg kumulációs határokkal – mindig „belement”, ha azok csak a gyakorlatát, a leírásban alkalmazott megoldásait érintették, (ezeket nagyvonalúan nevezhetjük szépséghibáknak is), de a besorolási adatokban, a katalógusszerkesztésben szerepet játszó változtatásoknál „kivárt”!

Nyilvánvaló, hogy a jövő csak a központi szolgáltatások és a gépesítés további együttes fejlesztését hozhatja. Mit jelent ez az Új Könyvek szempontjából?

Mindenekelőtt már folyamatban van az ÚK előállításának fényszedésre való átállítása. Ez távlatilag lehetővé tenné azt is, hogy a címleírásokat, illetve a nyomtatott katalóguscédulák teljes tartalmát közvetlenül, gépről gépre lehessen átvinni, így végérvényesen megszüntetve a hibák egyik bosszantó forrását, a szedésnél szinte kiküszöbölhetetlen sajtóhibákat. Régi terv, hogy az ÚK fokról fokra egyre több levonatról fog ideiglenes címleírást és ismertetést közölni, lehetővé téve ezzel az előrendelést, a rendelés biztos teljesítését és a szállítás jelentős meggyorsítását. Az ehhez szükséges számítógépes feltételek megteremtése a Könyvértnél már előrehaladott stádiumban van. Feltehetőleg az OSZK-ban is sor kerül számítógépes fejlesztésre – egyes fejleményeket talán ma még nem is láthatunk előre.

Hogy aztán a jövőben is lesznek-e az ÚK leírásaira panaszok és bennük hibák? Minden bizonnyal – ez már a dolgok természetében rejlik. De az ÚK és az MNB szerkesztősége mindent megtesz, hogy számuk állandóan csökkenjen. Reméljük, ez sikerülni is fog.

*Nagy pillanat az információtudományban # 237 Arlin Marc Hitt
felfedezi az almező-elvásztót!
(az American Libraries 1986. 6. sz. humorából)*